

rano; tad bo javlja se samo jedna volja, a dvie su potrebne za estetični odnošaj. Herbart dakle opravdava robstvo? Ne opravdava. On pravo osobne slobode drži postulatom svih ideja etičnih; a to je u smislu isto, što Kantov imperativ prirodnoga prava.

Ovo dakako nisu sva prava. Pravâ imade toliko, koliko imade motivâ pri — a tih imade sijaset. Spomenuta prava biti će ipak dovoljna, da iznesu na vidjelo kolizije, koje se radjaju, ako čovjek ova prava preizključivo ili preodrješito shvaća ili pače provodi. Ovakvo shvaćanje o pravu jest Iheringovo.²

Ihering tvrdi, da se je pravo razvilo borbom. Na lahki način stečeno pravo nalik mu je djetetu, što no ga roda donese majci, a lija ga može odnieti; pravo pako stečeno borbom naliki djetetu, što no ga majka rodi mukom — ali ga neće dati odnieti; jer je baš ovom mukom svezano uz njezinu ljubav. Takvo pravo ima se štititi po što po to. „Borba za pravo jest dužnost ovlaštenika prama sebi . . . jer je pravo moralni uvjet bitka stanovite osobe; a tvrdnja toga bitka njeno vlastito samoodržanje moralno.“ Ihering ide i dalje, te veli: „Ova tvrdnja prava jest ujedno dužnost napram cielomu društvu“; i motivira to tim: što kad bi svatko apatičan bio za svoje subjektivno pravo, bio bi on to još više za pravo objektivno.

Posljedci takova shvaćanja su očevidni. Malen narod morao bi — a to Ihering i hoće — ako mu velik segne za dielkom zemlje, boriti se s njime dotle, dok i zadnji momak ne padne. Takovu narodu nebi se doduše moglo poreći junačtvo; nu bi li mudrost? Sigurno. On bi za dielak stavio cjelinu na kocku, te bi tako, ugadjajuć ideji pravnoj po shvaćanju Iheringovu, griješio proti ostalim idejam etičnim. Tvrdo-glava jednostranost u tom bi se slučaju kruto osvetila.